

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стефанчук Р. О.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
провідний науковий співробітник відділу міжнародного
приватного права та порівняльного правознавства
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

В статті розглянуто ознаки, поняття та основні форми систематизації цивільного законодавства, визначено поняття «системи» як загальнофілософської та правової категорії, напрацьовано пропозиції щодо сучасного розуміння застосування форм систематизації цивільного законодавства.

Ключові слова: система, систематизація законодавства, облік, інкорпорація, консолідація, кодифікація, новелізація.

Законодавство – це матерія, яка перебуває у перманентному розвитку. Воно, наче живий організм, формується, розростається в змісті та обсязі, має свої недоліки та «хвороби», але все одно непинно прогресує, отримує нові складові та невідомі раніше відтінки. Але цей процес не є хаотичним, він має свою мету, завдання, і головне – спрямований на своєчасне та адекватне забезпечення мінливих запитів суспільства.

Досліджуючи феномен законодавства, переважна більшість вчених відмічають його системний та ієрархічний характер. Так, на думку М. М. Марченка, системність джерел позитивного права від початку «закладена» в їхній природі та у характері правових феноменів, що існують та функціонують не окремо, а тим паче – не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку та взаємодії один із одним. У силу цього, на його думку, найбільш адекватним та ефективним підходом до їх пізнання буде *системний підхід* [19, с. 98 – 99].

Розглядаючи поняття «системи», слід зауважити, що на сьогодні не існує єдиного розуміння як «системи» в цілому, так і «системного підходу» зокрема. Таке розуміння, у першу чергу, зумовлено роллю та значенням цих категорій для науки. Доволі влучно, на нашу думку, висловив це бачення К. Боулдінг, який зазначав, що система «... є скелетом науки в тому розумінні, що її метою є розробка основ та структур систем, на яких нарошуються плоть та кров окремих дисциплін та окремих предметів дослідження в їх русі до впорядкованого та послідовного тіла знань» [9, с. 124].

Однак навіть таке узагальнене розуміння аксіології систем та системного підходу не приносить якоїсь єдності в загальне розуміння поняття «система». Саме тому в загальнотеоретичному та філософському значенні поняття «система» має безліч хоча і споріднених, проте різних за змістом понять. Так, під поняттям «система» в літературі розуміють: «впорядковану певним чином множинну елементів, які пов'язані між собою та утворюють при цьому певну цілісну єдність» [30, с. 90]; «спосіб впорядкування онтологічно незалежних елементів, які поєднуються за функціональною ознакою» [34]; «певну сукупність елементів (речей, властивостей, ознак, понять, тобто будь-яких дискретних утворень матеріального та духовного характеру), що знаходяться у певному взаємозв'язку, який надає даній сукупності цілісний характер» [12, с. 5]; «певне впорядкування організованої множини елементів, що утворюють певну цілісність, властивості якої не зводяться до властивостей елементів, що її складають» [11, с. 49]; «множинність пов'язаних між собою елементів, що скла-

дають певне цілісне утворення» [40, с. 320]; «цілісна сукупність елементів, у якій всі елементи настільки пов'язані один із одним, що виступають по відношенню до оточуючих умов та інших систем як єдине ціле» [35, с. 161]; «множинність пов'язаних між собою елементів (будь-якої природи), що мають той чи інший вид впорядкованості за певними властивостями та зв'язками, а також наділені відносно стійкою єдністю, яка характеризується внутрішньою цілісністю, що відображається у відносній автономії поведінки та (або) існуванні цієї множинності в оточуючому середовищі» [38, с. 48 – 49] та ін. Аналізуючи таку розпорошеність у розумінні поняття «система», В. Н. Садовський та Е. Г. Юдін правильно вказують, що «... вживання терміна «система» різними авторами та в різних науках суттєво відрізняються одне від одного – і не лише за значеннями, що належать їм, а й, що важливіше, за змістовними та формальними принципами, що лежать в їх основі: нерідко в їх використанні просто віддають данину моді або ж виходять з надзвичайно широкого розуміння зміни характеру досліджуваних об'єктів (системних об'єктів); інколи під їх вживання підводять філософську та загальнонаукову базу і т. ін. Якщо врахувати, що кожен дослідник спирається на своє розуміння поняття «система» ..., то ми виявляємось перед фактично безбережним морем відтінків у тлумаченні цього поняття» [31, с. 7, 12]. Водночас слід погодитись із висловленою в літературі думкою, що наскільки б не різнилися вказані визначення, в поняттях роду та виду різних систем «... все ж таки міститься дещо, що відображає об'єктивно існуюче загально, а саме – взаємопов'язану множинність» [6, с. 31]. З огляду на це слід визнати, що загальними родовими та видовими ознаками різноманітних систем є такі.

Насамперед, система повинна характеризуватися наявністю певної *множини* структурних, таких що формують будь-яку соціальну, біологічну чи іншу систему *елементів*, які повинні розглядатись як одиниці аналізу. Але, на відміну від простих, доволіно отриманих складових частин системи, елемент виділяється своєю однорідністю та органічністю входження в систему, що створюється ним разом з іншими елементами [8, с. 56; 32, с. 29]. Стосовно системного аналізу цивільного законодавства структурними елементами виступають *джерела цивільного права* (як *правило, нормативно-правові акти різної юридичної сили*).

Наступною характерною ознакою системи повинна стати наявність *системоутворюючих зв'язків* між елементами. Важливість визначення поняття «зв'язок» зумовлюється, в першу чергу, тим, що без нього немає та й не може бути будь-якої системи. На думку окремих науковців,

поняття «зв'язок» традиційно пов'язується та розглядається у єдності із такими поняттями як «відношення» та «взаємодія», які є вихідними в описі систем різної природи. Адже, на їх думку, «... будь-яка зміна здійснюється через взаємодію, взаємозв'язок, взаємовідношення. І саме тому на підставі вказаних понять набагато частіше формуються наукові положення» [32, с. 30–31]. Слід зауважити, що коли йдеться про зв'язок між елементами системи, то для її нормального існування та функціонування до уваги слід брати не будь-які зв'язки, а саме ті, які носять характер системоутворюючих. При цьому потрібно погодитись з авторами, які вважають, що для системи важливі не лише зовнішні системоутворюючі зв'язки, які забезпечують зовнішню єдність системи, а й внутрішні системоутворюючі зв'язки, які забезпечують її внутрішню диференціацію і будуються на засадах доповнення як однорідних, так і різнорідних елементів [7, с. 53]. Що стосується системи цивільного законодавства, то відповідними зовнішніми системоутворюючими зв'язками будуть *приватні (цивільні) відносини*, на регулювання яких спрямовані відповідні правові норми, що містяться у вищезазначених джерелах цивільного права. У свою чергу, внутрішніми системоутворюючими зв'язками тут буде виступати *ієрархія цих законодавчих актів*, яка визначає їх у відповідність та залежність між собою.

Ще однією характерною ознакою системи є її *цілісність*. Вона виникає внаслідок взаємозв'язку та взаємодії елементів, що складають цю систему [1; 2; 3]. Рівень цілісності системи напряму залежить від розвитку зв'язків, що існують між структурними елементами тієї чи іншої системи. Це означає, що чим сильніші системоутворюючі зв'язки між структурними елементами системи, тим вищим є рівень цілісності системи, якщо ж зв'язок між елементами носить характер нестійкого, то говорити про цілісність системи не доводиться. У цьому випадку, як правильно зазначає Д. А. Керимов, ми маємо справу не з системою, а з суммативною цілісністю [14, с. 252]. Продовжуючи цю думку, О. Є. Мешкова стверджує, що така ознака системи як цілісність означає принципову незведеність властивостей системи до суми властивостей, що складають її елементи та невиведеність з останніх властивостей цілого, тобто елементи при взаємодії в рамках системи один з одним та з зовнішнім середовищем змінюють свій зміст та внутрішню будову. Дещо, що взяте само по собі, – це одне, а коли воно розглядається в складі системи – інше, так як властивості елемента залежать від його відношень всередині системи з іншими елементами [20, с. 87]. Продовжуючи питання про цілісність системи, слід зауважити, що вершиною розвитку системи та її завершеності є досягнення нею вищого рівня цілісності [4, с. 14–22; 5, с. 98–103; 32, с. 31–32]. Водночас потрібно підкреслити, що при цьому йтиметься не про абсолютну, а про відносну категорію «завершеності», так як і про відносний характер цілісності тієї чи іншої системи, в тому числі і системи цивільного законодавства.

Останньою важливою характерною ознакою системи, на нашу думку, є *наявність у складових елементах системи певної автономії та відносної самостійності у відношенні один до одного, а у системи в цілому – автономії та відносної самостійності у відношенні до оточуючого середовища*.

Важливість цієї ознаки підкреслюється в науковій літературі. Так, Д. А. Керимов зазначав, що «... відносна самостійність системного правового цілого зумовлює відносну автономність її функціонування, ступінь якої визначає рівень даної системи. Але відсутність взагалі будь-якої системи позбавляє ціле характеру системи» [14, с. 252]. Водночас в літературі правильно зазначається, що наявність такої автономії та відносної самостійності жодним чином не впливає на певну ієрархічність побудови, що виражається у розумінні будь-якої системи як елемента системи більш високого рівня [39, с. 19]. Стосовно системи цивільного законодавства слід відмітити, що *кожний елемент цієї системи є автономним та відносно самостійним у відношенні з іншими, а загальна система особистих немайнових прав фізичної особи має аналогічні характеристики у відношенні з іншими системами, які складають загальну систему національного законодавства*.

З огляду на вищевказане слід зробити висновок, що під системою цивільного законодавства слід розуміти зумовлене внутрішніми та зовнішніми чинниками поєднання джерел цивільного права у погоджене, впорядковане і єдине ціле та одночасний їх поділ на відповідні внутрішньо диференційовані складові, що наділені відносною самостійністю та автономністю функціонування.

Беручи до уваги вищевказане, у найбільш загальному розумінні ми можемо допустити, що поняття «*систематизація цивільного законодавства*» – це діяльність певних суб'єктів, що спрямована на створення та підтримання системи цивільного законодавства.

Розглядаючи значення систематизації для законодавства, в літературі відмічають, що систематизація законодавства необхідна, по-перше, для його подальшого розвитку, адже аналіз і оброблення чинних нормативних актів, групування правових приписів за певною схемою, створення внутрішньоєдиної системи актів є необхідною умовою ефективності правотворчої діяльності, сприяє усуненню прогалин, протиріч у чинному законодавстві. І, по-друге, вона забезпечує сприятливі умови щодо реалізації права, можливість оперативно знаходити і правильно тлумачити всі необхідні норми. Крім того, систематизація є необхідною передумовою цілеспрямованого і ефективного правового виховання, наукових досліджень, навчання студентів [37]. При цьому, на думку Є. О. Суханова, саме для цивільного законодавства першочерговим завданням є вирішення проблеми про його систематизацію та впорядкування, оскільки нормативно-правові акти, що входять до цивільного законодавства, створюють доволі значний за обсягом законодавчий масив, що разом з тим ускладнює ознайомлення щодо встановлення необхідних взаємозв'язків між різними актами, що складають його [10, с. 85].

Визначаючи поняття систематизації законодавства в цілому, потрібно зазначити, що в літературі з цього питання немає єдиної думки. Як правильно зазначає О. І. Ющик, практично всі автори пов'язують поняття «систематизації» з приведенням законодавства до «певної», «науково обґрунтованої», «єдиної», «упорядкованої», «нормально функціонуючої», «внутрішньо узгодженої», «несуперечливої» тощо системи [15, с. 89]. Детально аналізуючи переважну більшість з них, автор доходить

висновку, що під поняттям систематизація законодавства слід розуміти специфічну (нормотворчу) юридичну діяльність державного апарату, змістом якої є системне упорядкування і розвиток положень чинних нормативно-правових актів з метою підвищення ефективності законодавства [15, с. 68]. Приблизно така сама позиція відображена і в чинному законодавстві. Так, відповідно до Положення про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 15 квітня 2004 р. № 31/5 під поняттям «**систематизація законодавства**» розуміють засіб реформування, упорядкування законодавства, зведення його до певної внутрішньоузгодженої системи. За допомогою систематизації усуваються недоліки, повтори, застарілі норми тощо. Це процес зведення актів законодавства до єдності шляхом внутрішньої та зовнішньої обробки їх змісту [24].

Систематизація законодавства здійснюється в одній із форм, однак саме питання про форми систематизації залишається в літературі відкритим. Аналіз наукових праць свідчить про те, що в науці немає єдиної точки зору щодо переліку форм. До найуживаніших форм систематизації пропонується віднести:

1) збір державними органами, підприємствами, фірмами та іншими установами та організаціями чинних нормативних актів, їх опрацювання та розташування за певною системою, зберігання, а також видання довідок зацікавленим органам, установам, окремим особам на їх запит (*облік нормативних актів*);

2) підготовка та видання різного роду зібрань та збірників нормативно-правових актів (*інкорпорація законодавства*);

3) підготовка та прийняття укрупнених актів на базі об'єднання норм розрізаних актів, виданих з одного питання (*консолідація законодавства*);

4) підготовка та прийняття нових актів (типу кодексів), у яких вміщуються норми попередніх актів, які виправдали себе, так і нові нормативні приписи (*кодифікація законодавства*) [33, с. 20 – 21; 21, с. 219].

Інколи в літературі виділяють як форму систематизації законодавства його *новелізацію*, тобто опублікування в новій редакції [23, с. 14]. В іншій літературі виокремлюють *загальні та галузеві* форми систематизації, де в першому випадку проводять впорядкування нормативних актів, які є однорідними за значенням та юридичною силою, а в іншому – нормативних актів за окремими галузями права [13, с. 91]. Тому розглянемо усі вказані форми та співвіднесемо їх із поняттям «систематизація цивільного законодавства».

Облік законодавства здійснюється з метою забезпечення точною і повною інформацією про чинне законодавство України, надання допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх службовим та посадовим особам, а також громадянам в оперативному пошуку законодавчих актів. При цьому сам *облік законодавства* слід розуміти як діяльність зі збору, зберігання та підтримки у контрольному стані чинного законодавства України, а також зі створення та підтримання відповідної пошукової системи, яка забезпечує розшук необхідної інформації серед масиву актів, що взяті на облік.

З огляду на це, як правильно відзначається в літературі, слід виділяти такі принципи організації обліку законодавства:

1. Повнота інформаційного масиву, що забезпечує фіксацію і обсяг довідкової інформації, відсутність прогалин в інформаційному масиві.

2. Достовірність інформації, що заснована на використанні офіційних джерел опублікування нормативних актів, а також на своєчасній фіксації внесених змін до актів, які входять до інформаційного фонду.

3. Зручність використання, необхідна для оперативного і ефективного пошуку відомостей про право [37].

При цьому виділяють декілька форм обліку законодавства:

а) журнальний;

б) картотечний;

в) ведення контрольних текстів діючих нормативних актів;

г) автоматизований облік законодавства.

Журнальний облік законодавства – це найбільш проста форма обліку законодавства, сутність якої полягає у фіксації реквізитів нормативних актів у спеціальних журналах. Такий облік може вестися за такими принципами:

а) хронологічним (тобто всі нормативні акти, які підлягають обліку, реєструються в журналі (журналах) відповідно до дати їх прийняття);

б) алфавітним (тобто всі нормативні акти, які підлягають обліку, реєструються за предметними рубриками, що розташовуються в алфавітному порядку);

в) системно-предметним (тобто всі нормативні акти, які підлягають обліку, реєструються за відповідними рубриками, що розташовуються за системно-галузевим принципом).

Картотечний облік законодавства – це більш складна форма обліку, яка здійснюється шляхом створення системи карток (картотеки), яка формується за визначеними критеріями. На картках можуть бути зафіксовані або основні реквізити акта (вид акта, його заголовок, дата видання, місце офіційного опублікування), або повний текст акта. Рубрики та картотеки визначаються на базі виробленого заздалегідь словника чи рубрикатора. Пошук відповідних карток здійснюється як ручним способом, так і напівавтоматизованим або, навіть, автоматизованими режимами (картки з крайовою перфорацією, пересувні полиці, тиражування необхідних карток тощо). Розміщення карток у картотечі відбувається також за хронологічним, алфавітним чи предметно-галузевим принципом. При цьому слід відмітити, що використання останнього принципу у створенні класифікатора є найефективнішим, оскільки формує картотеку відповідно до затвердженого класифікатора. В Україні на сьогодні наказом Міністерства юстиції України від 2 червня 2004 р. № 43/5 затверджено Класифікатор галузей законодавства України [27], який використовуватиметься для ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, інших електронних баз даних правової інформації та формування зібрань чинного законодавства України [22]. При цьому слід зазначити, що Класифікатор галузей законодавства України є однією з методологічних засад систематизації та кодифікації законодавства, важливим інструментом, без якого неможлива ефективна законодавча діяльність. Він не тільки надає змогу отримувати досить повну і точну інформацію про акти законодавства, а й сприяє їх упорядкуванню та систематизації. Класифікатор має забезпечити предметне розміщення масиву законо-

давства, в тому числі відомчих нормативно-правових актів, полегшити процес створення систематизованого зібрання актів законодавства.

Предметна класифікація являє собою ієрархічну систему юридичних понять з універсальним обсягом як галузей права, що відповідають галузям законодавства, кожна з яких має розвинуту загальну частину, так і комплексних, регулюючих різні сфери діяльності, що відображають весь масив законодавства.

Слід зазначити, що визначена частина рубрик (підрубрик) Класифікатора є правомірною з точки зору структури відповідної галузі законодавства або галузі юридичної науки. Класифікатор має свої специфічні цілі, і його структура не повинна механічно повторювати структуру відповідних галузей законодавства. Одним з критеріїв виділення тієї чи іншої рубрики (підрубрики) визнається наявність визначеного, достатньо розвиненого масиву нормативно-правових приписів.

Важливим фактором, що впливає на побудову науково обгрунтованої системи класифікації, є зв'язок Класифікатора з загальними законами, які мають стати своєрідним каркасом будь-якої формуючої правової системи. Принцип необхідної повноти Класифікатора передбачає, що в ньому повинна знайти своє відображення система галузі в цілому, враховуючи всі її правові інститути.

Важливим моментом у роботі по створенню Класифікатора є його рубрикація. Класифікатор забезпечує необхідну послідовність розташування розділів (рубрик), що відображають реально існуючі системні зв'язки в законодавстві. Орієнтовним початком для здійснення адекватного відображення таких системних зв'язків є предмет правового регулювання. Механізм, про який ідеться, передбачає чітко побудовану систему взаємних відсилок між рубриками, що надає можливість вирішити проблему можливості практичного використання класифікатора, що забезпечить його внутрішні зв'язки та в результаті сприяє більш ефективному проведенню робіт по систематизації законодавства.

Однак слід враховувати, що окремі розділи Класифікатора, залежно від обсягу та специфіки нормативного матеріалу, можуть мати складну внутрішню структуру.

В умовах динамічного розвитку законодавства Класифікатор має бути особливо сприятливим до всіх змін, які відбуваються в праві та житті суспільства. Отже, головними його характеристиками є стабільність і, водночас, сприятливість до змін законодавства, що передбачає вдосконалення структури Класифікатора залежно від нових тенденцій і напрямів розвитку правової системи, нових категорій основних, системоутворюючих законів.

Враховуючи, що законодавство перебуває в постійному розвитку, Міністерством юстиції України здійснює постійний розвиток та подальше вдосконалення Класифікатора галузей законодавства України у зв'язку із змінами в законодавстві та на основі обгрунтованих пропозицій органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування.

Таким чином, Класифікатор галузей законодавства України повинен відображати існуючу модель законодавства, яка спрямована на перспективу його розвитку. По суті, Класифікатор – це основа створення стандарту в галузі класифікації актів законодавства, яка дає можливість охопити великий обсяг нормативного матеріалу

та паралельно здійснювати інформаційний пошук та систематизацію законодавства.

Ведення контрольних текстів чинних нормативних актів – це форма обліку законодавства, за якої до текстів офіційних видань нормативних актів вносяться відмітки про відміну, зміну, доповнення таких актів чи їх окремих частин із вказівкою тих актів, на підставі яких здійснюються вказані відмітки.

Автоматизований облік законодавства – це новітня форма обліку законодавства, яка здійснюється шляхом застосування комп'ютерної техніки та створення електронних баз нормативних актів. Ця форма обліку законодавства має безспірний пріоритет серед інших. Насамперед, це можливість створення найповніших баз даних із правовою інформацією, куди можуть увійти не лише нормативні акти, а й їх проекти, коментарі до них, практика застосування, зарубіжне законодавство, інформація про офіційне оприлюднення цього нормативного акта, посилання на нього в інших нормативних актах тощо. На сьогодні саме автоматизована система обліку законодавства є найбільш застосовуваною серед інших. При цьому вона існує як на рівні окремих органів державної влади, так і на рівні приватних ініціатив. Зокрема, при Міністерстві юстиції України створений та функціонує Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, який був створений та впроваджений в дію на підставі Указу Президента України від 27 червня 1996 року № 468/96 [25], Постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 року № 376 [28] та відповідних наказів Міністерства юстиції України [26; 29]. В свою чергу, на рівні комерційних автоматизованих систем доволі активно розвивають свої електронні ресурси ІАЦ «Ліга», правові системи «НАУ», «Законодавство України» тощо. Вказані інформаційно-пошукові системи містять величезну кількість правових актів та пов'язаних із ними інформаційних документів, а також надають можливість здійснювати їх пошук за різноманітними даними, а саме: видом документа, органом, що його видав, назвою, номером, датою прийняття та набрання чинності тощо.

Інкорпорація – це форма систематизації нормативних актів, за якою вони об'єднуються повністю чи частково у тематичні збірники чи видання, які видаються для широкого використання. Як правильно зазначається в юридичній літературі, інкорпорація є засобом «ущільнення» законодавства, оскільки дає змогу не враховувати офіційно скасовані документи, виключаючи повторення нормативних актів [13, с. 84].

За своєю сутністю інкорпорація, як і облік, належить до низьких рівнів систематизації законодавства. Її особливість полягає в тому, що нормативні акти, які входять до збірника, включаються туди без будь-яких змін у їх змісті, разом з тим форма відповідного нормативного акта може бути піддана певним змінам, адже, зазвичай, в інкорпорованих збірниках тексти нормативних актів друкуються з урахуванням наступних офіційних змін та доповнень, із вказівкою на офіційні реквізити тих актів, якими внесені відповідні корективи, відсутні відомості про осіб, що підписали нормативний акт тощо.

У науковій літературі інкорпорація законодавства має свій поділ залежно від різних класифікуючих ознак. Так,

залежно від юридичної сили збірників, що видаються, вирізняють за суб'єктом, що здійснює інкорпорацію, такі види:

а) офіційна (що здійснюється від імені правостворюючого органу та офіційно ним схвалюється);

б) напівофіційна (що здійснюється за дорученням правостворюючого органу спеціально уповноваженими органами);

в) неофіційна (що здійснюється органами, які не мають спеціальних повноважень).

Найбільш популярна на сьогодні є неофіційна інкорпорація, яка доволі успішно здійснюється та видається комерційними компаніями з різних напрямів законодавства, наприклад, Бюлетень законодавства та юридичної практики України. Крім цього, за характером розташування законодавства вирізняють такі види інкорпорації:

а) хронологічна (що здійснюється шляхом розташування нормативних актів послідовно за датою їх видання (офіційного опублікування, набрання чинності тощо) [17; 18];

б) тематична (що здійснюється шляхом розташування нормативних актів за тематичними розділами, залежно від їх змісту та галузевої чи іншої системної належності). При цьому в останньому виді інкорпорації всередині розділів нормативні акти можуть бути розташовані чи за юридичною силою (ієрархією), чи за хронологічним порядком. І наостанок, залежно від обсягу нормативного матеріалу, який охоплюється у відповідному інкорпорованому збірнику, виділяють:

а) генеральну (що включає в себе усе законодавство відповідної сфери);

б) часткову (що включає у себе лише основні нормативні акти з питань збірника).

Консолідація – це форма систематизації нормативних актів, за якою велика кількість нормативних актів з одного і того самого питання чи споріднених питань об'єднують в один укрупнений нормативний акт, який набуває чинності, а акти, на підставі яких він створювався, втрачають силу. При цьому ознакою консолідації є те, що, попри зміну форми зміст правового регулювання залишається незмінним.

З огляду на сутність консолідації вже слід визнати, що вона є більш складною формою систематизації, оскільки може розглядатись як форма правотворчості [21, с. 228], в результаті якої здійснюється структурно-редакційна правка актів, забезпечується єдиний стиль викладу та однаковість у застосуванні термінів, усуваються суперечності, дубляж, паралелізм тощо. Метою консолідації є зручність у користуванні нормативним матеріалом, чіткість, конкретність та однозначність положень нормативного акта. Тому дана форма систематизації є певним переходом між інкорпорацією та кодифікацією.

Кодифікація – це найвища форма систематизації законодавства, в результаті якої на підставі аналізу попередніх нормативних актів з певної сфери створюється новий нормативний акт, який спрямований на заміну попереднього законодавства (як за формою, так і за змістом правового регулювання) і приведення його у відповідну систему. Значення кодифікації полягає в тому, що в результаті відбувається всебічна внутрішня переробка нормативного матеріалу, відбувається його галузево-інституційна структуризація (системне впорядкування) норм однієї юридичної сили та галузевої належності, які спрямовані

на єдине, максимально чітке та одноманітне регулювання та охорону відповідних суспільних відносин.

Результатом кодифікації є створення *кодифікаційного акта*, під яким розуміють упорядкувальний зведений стабілізаційний нормативно-правовий акт, що містить відносно завершену систему уніфікованих нормативних положень, які є вичерпними або базовими для системного комплексного регулювання певної відособленої предметної сфери суспільних відносин [15, с. 89]. При цьому на практиці згаданий кодифікаційний акт не обов'язково повинен мати назву «кодекс». До кодифікаційних актів можуть належати і «основи законодавства», «статут», «положення», «правила», «порядок», «інструкція» тощо.

Повертаючись до питання кодифікації цивільного законодавства, слід відмітити, що все ж таки основним кодифікаційним актом є Цивільний кодекс України. Щоправда, складний, тривалий та неоднозначний процес кодифікації цивільного законодавства в Україні призвів до суттєвого розпорошення положень Цивільного кодексу, який задумувався розробниками як єдиний «кодекс приватного права» [16]. Однак виокремлення Сімейного кодексу України та положень про міжнародне приватне право, прийняття окремо Господарського кодексу України створили цілу низку проблем щодо втілення цієї мрії. Водночас сьогодні на часі нова робота щодо вдосконалення положень кодифікації цивільного законодавства України. Наші найближчі сусіди (Європейський Союз, Казахстан, Російська Федерація) вже давно приступили до цієї роботи і нам вже слід скористатись їх досвідом [36]. Необхідним нам також вбачається вироблення правової політики з цього питання, а також згуртування усіх кращих наукових шкіл у вирішенні вказаних питань. Адже систематизація цивільного законодавства – це шлях його подальшого розвитку, а вдосконалення його у світлі останніх тенденцій його розвитку у країнах-сусідах дасть можливість не лише розчистити та структурувати наш нормативний масив, уніфікувати його до світових положень, а й наблизити нашу правову політику до тих тенденцій, які на сьогодні є актуальними у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bertalanffy L. General Systems Theory. Foundations. Development. Applications / L. Bertalanffy. – N.Y.: George Braziller, 1968. – 295 p.
2. Klir G. An approach to General Systems Theory / G. Klir. – N.Y.: Van Nostrand Reinhold Co, 1969. – 323 p.
3. LoPucki L. The Systems Approach to Law / L. LoPucki // Cornell Law Review. – 1997. – № 3. – P. 479 – 523.
4. Аверьянов А. Н. Категория «система» в диалектическом материализме / А. Н. Аверьянов. – М.: Мысль, 1974. – 70 с.
5. Аверьянов А. Н. Система: философская категория и реальность / А. Н. Аверьянов. – М.: Мысль, 1976. – 188 с.
6. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1985. – 263 с.
7. Аверьянов А. Н. Системообразующие факторы / А. Н. Аверьянов // Философские науки. – 1981. – № 6. – С. 51 – 62.
8. Аверьянов А. Н. Система и элемент / А. Н. Аверьянов, Б. Г. Базалин // Материалистическая диалектика: В 5-ти т. / В. П. Бранский, В. В. Ильин, А. С. Кармин и др. / Под общ. ред. Ф. В. Константинова, В. Г. Марахова. – Т. 1: Объективная диалектика. – М.: Мысль, 1981. – 374 с.
9. Боулдинг К. Общая теория систем – скелет науки / К. Боулдинг // Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – С. 106 – 124.

10. *Гражданское право*: В 4-х т. Том I: [учебн.] / В. С. Ем, Н. В. Козлова, С. М. Корнеев и др. / Отв. ред. Е. А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 724 с.
11. *Зотов В. Д.* Очерки социальной философии / В. Д. Зотов, В. Н. Шевченко, В. Х. Делокаров. – М.: Наука, 1994. – 207 с.
12. *Кедров В. М.* Принцип историзма в его приложении к системному анализу развития науки / В. М. Кедров // Системные исследования. Ежегодник. – М.: Наука, 1974. – С. 3 – 11.
13. *Керимов Д. А.* Законодательная техника / Д. А. Керимов. – М.: Норма-Инфра, 1998. – 127 с.
14. *Керимов Д. А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М.: Аванта+, 2001. – 560 с.
15. *Кодифікація законодавства України: теорія, методика, техніка* / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін.] / За заг. ред. О. І. Ющика. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 208 с.
16. *Кодифікація приватного (цивільного) права України* / А. С. Довгерт, О. А. Підпригора, Д. В. Боброва та ін. / За ред. А. С. Довгерта. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.
17. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: у 2-х томах* / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – Т. 1. – 1168 с.
18. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: у 2-х томах* / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – Т. 2. – 1240 с.
19. *Марченко М. Н.* Источники права: [учебн. пособ.] / М. Н. Марченко. – М.: ТК Велби; Проспект, 2005. – 760 с.
20. *Мешкова О. Е.* Теория систем в правовых явлениях / О. Е. Мешкова // Вестник Омского университета. – 1997. – Вып. 2. – С. 86 – 89.
21. *Общая теория права* / Под ред. А. С. Пиголкина. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 384 с.
22. *Офіційний сайт* Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/2970>.
23. *Очерки кодификации и новеллизации буржуазного гражданского права: [сб. науч. тр.]* / Под ред. З. М. Черниловского. – М.: ВЮЗИ, 1983. – 135 с.
24. *Положення про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України*. затв. наказом Міністерства юстиції України від 15.04.2004 р. № 31/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v31-5323-04>.
25. *Про Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів*: Указ Президента України від 27.06.1996 р. № 468/96 // Урядовий кур'єр. – 1996. – 4 липня. – № 122 – 123.
26. *Про затвердження Інструкції про порядок та умови одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів*: наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2002 р. № 57/5 // ОВУ. – 2002. – № 27. – Ст. 1306.
27. *Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України*: наказ Міністерства юстиції України від 2 червня 2004 року № 43/5 // Юридичний вісник України. – 2004. – Липень. – № 28.
28. *Про затвердження порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним*: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 року № 376 // ОВУ. – 2001. – № 17. – Ст. 747.
29. *Про затвердження Порядку та розмірів плати за надання права доступу, користування та одержання інформації з інформаційного фонду Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів*: наказ Міністерства юстиції України від 31.03.2003 р. № 25/5 // ОВУ. – 2003. – № 14. – Ст. 640.
30. *Садовский В. Н.* Основания общей теории систем: логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 279 с.
31. *Садовский В. Н.* Задачи, методы и приложения общей теории систем / В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин // Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – С. 3 – 23.
32. *Синельников Б. М.* Системный подход в научном познании / Б. М. Синельников, В. А. Горшков, В. П. Свечников. – М.: Прогресс-Традиция, 1999. – 387 с.
33. *Систематизация законодательства в Российской Федерации* / Под ред. А. С. Пиголкина. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 382 с.
34. *Солонин Ю. Н.* Между системностью и целостностью [Электронный ресурс] / Ю. Н. Солонин. – Режим доступа: <http://n-kronov.chat.ru/Solonin.html>.
35. *Спиркин А. Г.* Курс марксистской философии / А. Г. Спиркин. – М.: Наука, 1965. – 258 с.
36. *Стефанчук Р. О.* Шляхи реформування цивільного законодавства: погляд на Захід та на Схід / Р. О. Стефанчук // Право України. – 2009. – № 8. – С. 53 – 61.
37. *Теорія держави і права*. Академічний курс: [підручн.] / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
38. *Тюхин В. С.* Системно-структурный подход и специфика философского знания / В. С. Тюхин // Вопросы философии. – 1968. – № 11. – С. 45 – 52.
39. *Философская энциклопедия* / Гл. ред. Ф. В. Константинов. – Т. 5. – М.: Сов. энцикл., 1970. – 740 с.
40. *Философский словарь* / Под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина. – М.: Изд-во Политлитературы, 1968. – 432 с.

Signs, concept and the basic forms of systematization of the civil legislation are considered in the article, the concept of «system» as methodological and legal category is defined, the propositions of modern understanding of application of forms of systematization of the civil legislation are turned out.

В статье рассмотрены признаки, понятия и основные формы систематизации гражданского законодательства, определено понятие «системы» как общеправовой и правовой категории, наработаны предложения относительно современного понимания применения форм систематизации гражданского законодательства.

НОВЕЛІЗАЦІЯ 2010 РОКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Довгерт А. С.,

професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті аналізуються нові положення у системі внутрішнього колізійного права та норм міжнародного цивільного процесу, які запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань міжнародного приватного права» від 21 січня 2010 р. Наводяться пропозиції подальшого покращення національного відгалуження міжнародного приватного права.

Ключові слова: міжнародне приватне право, колізійна норма, міжнародний цивільний процес.